

Kemalist Modernleşme’de *Aile, Ulus, Kadın* ve *Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu* (1925- 1927) Dergileri

Hande GÜLEN¹

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında modernleşme projesi çerçevesinde, milliyetçi ulus devlet anlayışının önemli bir parçası olarak sayabilecek olan aile mefhumunu; *annelik, milli aile, Türk kadını* bağlamında tartışırken, dönemin aktif kadın hakları savunucularından Türk Kadın Birliği’ne bağlı olarak çıkan *Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu* dergilerinin (1925- 1927) ulusçuluk ve modernleşme paradigmasındaki yerini, dergilerdeki yazılar dâhilinde incelemektir. Türk Kadın Yolu dergileri üzerinden yazıda tartışılmaya çalışılacak olan ise, derginin yayınlandığı süre içerisinde modernleşme ile birlikte kurduğu dilin benzerlikler ve farklılıklar açısından okumasını yapmaktır.

Anahtar Kelimeler: Modernleşme, Ulus, Kadın, Aile, Feminizm, Kadın Yolu Dergisi, Biyo-politika

Family, Nation, Woman in Kemalist Modernisation and the Magazines of *Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu* (1925- 1927)

Abstract

This article aims at analyzing the magazines of *Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu* (1925- 1927) in the framework of nationalism and the paradigm of modernization with featured articles in magazines by discussing the metaphor of family which can be mentioned as crucial part of the understanding of nationalist/nation state in the early republican era, while discussing in the context of “*maternity*”, *nation family, Turkish woman*. The similarities and differences between the discourse of magazines and practices of modernization will be discussed and analyzed.

Key Words: Modernisation, Nation, Woman, Family, Feminism, The Magazines of *Kadın Yolu*, Bio-politics

Giris

Bu çalışmanın amacı, Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yıllarında modernleşme projesi çerçevesinde, milliyetçi ulus devlet anlayışının önemli bir parçası sayabilecek olan aile metaforunu; *annelik, milli aile, Türk kadını* bağlamında tartışırken, dönemin aktif kadın hakları savunucularından Türk Kadın Birliği’ne bağlı olarak çıkan *Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu* dergilerinin²

¹ Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyoloji Bölümü, Yüksek Lisans.

² Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı’nın Nevin Yurdsever Ateş tarafından yayına hazırlanan “Yeni Harflerle Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu” kitabından yararlanılmıştır.

(1925- 1927) ulusçuluk ve modernleşme paradigmasındaki yerini, dergilerdeki yazılar dâhilinde incelemektir. Bu incelemeyi yaparken, söz konusu dergilerde kadınların toplumsal yaşamdaki rollerine değinen, dönemin hukuki düzenlemelerine atıfla şekillenen ve tıbbi meselelere kadın bedeni üzerinden yaklaşan makaleler ele alındı.³ Aynı zamanda, dönemin hukuki düzenlemeleri ve tutanaklarından da faydalanıldı.

Yazının temel savı, 90 sonrası eleştirel feminist yazının vurguladığı gibi, modernleşme hamleleri süresince Türk feminizmi ve Türk ulusçuluğunun el ele gitmiş olduğudur.⁴ Nezihe Muhiddin⁵ başkanlığında kurulan Kadınlar Halk Fırkası (KHF)’nin politik faaliyetlerinin engellenmesi ve Türk Kadınlar Birliği’nin (TKB) tek parti hükümeti döneminde baskılar ile karşılaşması, modernizasyon projesinin kritik uğrağı olan Türk ulusçuluğunun ataerkil, cinsiyetçi ve otoriter siyasi iktidar bileşiminin hamlesi yahut sonucu olarak okunabilir. Nagel’in⁶ Cezayir örneği üzerinden tarif ettiği sürecin, Türkiye üzerinden okuması mümkündür: “...pek çok milliyetçi mücadeledeki merkezi katkılarına rağmen, ulusal bağımsızlık bir kez kazanıldıktan sonra, feminist milliyetçilerin kendilerini yeniden kurumlaşmış ataerkinin etkisi altında bulmaları sık görülen bir durumdur. Ulusal bağımsızlık adına kadınların katılımını talep eden milliyetçi hareketler, cinsiyet eşitliği konusundaki feminist talepler karşısında genellikle reddedici tutum sergilerler.” Cumhuriyetin ilk yıllarında feminizm ve milliyetçilik arasında, kadın hakları söylemleri ile ulusal bağımsızlık söylemi arasında yakın bir ilişki olduğuna dair saptama bu anlamda önemlidir.⁷

Yazının odaklanacağı, dergilere ve modernizasyon projesinin aile ve ulusçuluk ilişkisine değinmeden önce; *Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu* dergilerinin yayınlandığı ve bağlı olduğu Türk Kadınlar Birliği’ne yakından bakmak önemli olacaktır.

Türk Kadın Birliği’ne Kısa Bakış

“Türk Kadın Birliği, Türk kadınının içtimaî ve siyasi haklar karşısında her türlü mesuliyet ve alâka-i vataniyesini isbat edecek bir seviyeye eriştirmeye çalışacaktır”

“Birliğin maksadı: Kadınlığı fikrî ve içtimaî sahalarda yükselerek asrî ve mütekâmil bir mevkîye eriştirmektir. Birlik bu gayeye vusul için, genç kızları hakikî valide olarak yetiştirmek, kadınlık âlemindeki feci içtimaî yaraları teşfiye etmek, bîkes ailelere ve tahsili iptidaideki çocuklara yardım etmek, fakir çocukları tahsil ettirmek, yeni neslin maddî ve manevî terbiyesiyle meşgul olmak⁸...”⁹

Nezihe Muhiddin’in kuruculuğunu yaptığı Kadınlar Halk Fırkası ve Kadınlar Birliği,¹⁰ Cumhuriyet’in modernleşme düşüncesine, yukarıdaki maddelerden görüldüğü gibi uyumlu ve

³ Makaleler birincil referans olmakla birlikte, dergilerin yayınlandığı süre içerisindeki eğilimleri de yazının odak noktalarıdır.

⁴ Fatmagül Bertay, “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*, İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 1.

⁵ 1913’te “*Türk Hanımlar Esirgeme Derneği*”ni kuruluşunda yer aldı. Kadınlık üzerine yazılarını *Hammlara Mahsus Gazete*’de “Zekiye” imzasıyla yayımladı. 1924’te 18 sayı çıkan “Türk Kadın Yolu” dergisini kurdu. 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkası adıyla siyasi bir parti kurma girişiminde bulundu. “1909 tarihli seçim kanuna göre kadınların siyasi temsilinin mümkün olmadığı” gerekçesiyle parti kuruluşuna izin verilmedi. Politik faaliyet göstermesi engellenen Kadınlar Halk Fırkası, “Türk Kadınlar Birliği” adlı derneğe dönüştü. Nezihe Muhiddin, 1927 yılına kadar derneğin başkanlığını yürüttü. Nezihe Muhiddin, 1925 yılında kadınların siyasal haklarının tanınmaması olmasına rağmen Türk Kadınlar Birliği tarafından Halide Edip ile birlikte milletvekilliği için aday gösterildi. 25 Mart 1927 günü Türk Kadınlar Birliği’nin merkezinde toplanan kongrede Nezihe Muhiddin’e karşı bir muhalefet başlamıştı. Valilik, cemiyet merkezinin polis tarafından aranması için emir çıkardı ve vilayetin suçlamasına cemiyetin içinde muhaliflerin de katılmasıyla Nezihe Muhiddin, yolsuzlukla suçlandı. Hakkındaki yolsuzluk suçlamalarının ardından, 1929’da Gazi Osmanpaşa Erkek Orta Mektebi’ne tayin edildi ve bu okuldan emekliye ayrıldı. 1958 yılında İstanbul’da hayatını kaybetti. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, İstanbul, İletişim, 2003.

⁶ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, *Vatan Millet Kadınlar*, Der. Ayşegül Altınay, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2011, s. 81.

⁷ Joane Nagel, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, *Vatan Millet Kadınlar*, Der. Ayşegül Altınay, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2011, s. 81.

⁸ Vurgu bana aittir.

⁹ Kadınlar Birliği Nizamnamesi, Matbaa-i Ahmet İhsan ve Şürekâsi, İstanbul, 1925, s. 1.

¹⁰ Nezihe Muhiddin, Kadın Birliği ve Kadın Halk Fırkası’nın kapsamlı incelemesi için bkz. Yaprak Zihnioğlu, *Kadınsız İnkılap*, İletişim, İstanbul, 2003.

büyük ölçüde destekçi konumundadır. Bu tavıra rağmen, Nezihe Muhiddin ve kurmaya çalıştığı politik birliklikler Cumhuriyet rejimi tarafından çizilen sınırların dışına çıktığı anda pek de destek görmemiştir. 1927 yılından itibaren, Türk Kadınlar Birliği'nin daha mücadeleci ve siyasal hak taleplerine odaklanan politikası dönemin iktidarı tarafından hoş karşılanmayacaktır.¹¹

16 Haziran 1923'te Nezihe Muhiddin başkanlığında kurulan Kadınlar Halk Fırkası'nın resmi olarak partileşmesine Mustafa Kemal başkanlığındaki hükümet tarafından yakında kurulacak olan Cumhuriyet Halk Fırkası'na ilgiliyi azaltacağı gerekçesiyle izin verilmemiştir.¹² Diğer bir görüşe göre ise KHF'nin taleplerinden biri olan kadınların seçme ve seçilme hakkının parti tüzüğünde yer alması, partinin kurulmasına onay verilmemesinin nedenlerindedir.¹³ Ardından, bu talepler tüzükten çıkarılır ve 1924 yılında Türk Kadın Birliği adıyla bir dernek kurulur. Derneğin kurulmasının ardından 1925-1927 tarihleri arasında *Türk Kadın Yolu* dergisi birliğe bağlı olarak çıkarılır. Nevin Yurdsever Ateş'in¹⁴ belirttiğine göre, Nezihe Muhiddin, *Türk Kadın Yolu* dergisini yayımlamaya başladığında, Dışişleri Bakanlığı'ndan iki sene süresince yardım aldığı ifade etmiştir.¹⁵ Aynı bilgi Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nde de belirtilmiştir. Takrîr-i Sükûn Kânûnu¹⁶'nun yürürlükte olduğu ve basın, toplumsal örgütlenmeler üzerindeki baskının sürdüğü düşünülürse, söz konusu yardımın hükümet tarafından sağlanması derginin düşünsel ve politik katkısı açısından kritiktir.

Zihnioğlu'nun¹⁷ belirttiği gibi, "*Kadın Yolu* siyasal iktidara düşünsel katkı ve danışmanlık işlevini de görmüştür. Bu husus hükümet tarafından açıkça hiçbir yerde belirtilmiş olmasa da, büyük olasılıkla, dergi yayımlandığı sürece, Mustafa Kemal ve yeni cumhuriyetçi iktidar için kadınlık ve feminizm üzerine bilgilendirme görevini de yerine getirdi. Baskıcı bir dönemde derginin yayınına izin verilmesi bu ihtimali güçlendiren nedenler arasında görülmektedir. Aynı süreç içerisinde, Takrîr-i Sükûn Kânûnu'nun kabulünden sonra 23 Temmuz 1925'te *Kadın Yolu* dergisinde Nezihe Muhiddin'in şu satırları resmi ideolojiye bağlılığını anlamak için önemlidir:

"Fakat çok teşekkür olunur ki, Türkiye'de asırlardan beri devam eden muhafazakârlık-teceddüd-perverlik mücadelesinde ilk defa olmak üzere ikinci ve hayırlı kuvvet galebe çalmıştır. Artık mazinin hatıraları tekrar canlanmamak üzere tarihe intikal etmiştir. Bundan sonra eskinin hortlamasına imkân yoktur. Şeyh Said'in menfur isyanı, irticâ'nın can çekişirken kıpırdanmasıdır. Cumhuriyet'in kudretli eli, uzaması muhtemel bu ihtizârı kısa kesti. Artık önümüzde hiçbir mânia kalmamıştır. Gideceğimiz yol emin ve müsterihtir. Süratle gayemiz vasıl olmaktan başka endişemiz yoktur. Bu endişe de büyüklerimizin azimli ve muvaffakiyetli tedbirleriyle hakiki bir emniyete inkılâb etmiştir. İtiraf etmeliyiz ki, Cumhuriyet'in feyzinden en çok istifade edecek biz kadınlar olacağız."

1927 yılına gelindiğinde birlik geçmişteki tavrını değiştirerek büyük ölçüde siyasal hak söylemine odaklanır ve kongrede tüzüğüne "kadınlara siyasi haklar sağlamayı" amaçlayan bir madde koyar.¹⁸ Şüphesiz bu durumda 1926'da kabul edilen Medeni Kanunu'nun payı büyüktür. Kadınlara

¹¹ 1927 yılında birliğin düzenlediği bir kongrede "kadınlar için oy hakkı" talep edilmiş, birliğin tüzüğüne eklenmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Nevin Yurdsever Ateş, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Hareketi ve Cumhuriyet'in İlk Döneminde Türk Kadın Birliği, *İstanbul Kadın Kadın İstanbul*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2010, s. 38.

¹² Zafer Toprak, "Cumhuriyet Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası", *Tarih ve Toplum*, İstanbul, 1988, Mart, 9(51), s. 30-31.

¹³ Ayşe Durakbaşı, "Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve 'Münevver Erkekler'", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*. İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 29-50.

¹⁴ Nevin Yurdsever Ateş, "Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Kadın Hareketi ve Cumhuriyet'in İlk Döneminde Türk Kadın Birliği", *İstanbul Kadın Kadın İstanbul*, Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı, İstanbul, 2010, s. 38.

¹⁵ Seniha Sami Moralı, "Latife Bekir Çeyrekbaşı ve Türk Kadınlar Birliği", *Hayat Tarih Mecmuası*, Nisan 1969, s. 75.

¹⁶ 4 Mart 1925'te TBMM'de kabul edilmiştir.

¹⁷ Yaprak Zihnioğlu, "*Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*", İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003, s. 170.

¹⁸ Zehra Toska, "Cumhuriyet'in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar", *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*, İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 80-84.

oy hakkı mücadelesi birlik içinde bölünmelere yol açar ve Nezihe Muhiddin birlikten uzaklaştırılır. Ardından dernek yönetimine gelen grup, Cumhuriyet Halk Fırkası'sının talepleri doğrultusunda,¹⁹ tek parti yönetiminin kadınlara seçme ve seçilme haklarını tanıdığı için derneğin pek bir işlevi kalmadığı gerekçesiyle, birlik kendini fesheder.²⁰ Zihnioğlu'nun²¹ bu duruma yönelik analizi önemlidir:

“1923-1927 yılları arasında ortaya çıkan çelişki şudur: Cumhuriyetçi iktidar ‘kadınlar’ adına konuşmak, kadın haklarının sınırlarını cinsiyetçi temelde, ataerkil sınırlar içinde belirlemek ve kadın hakları alanındaki kazanımları rejime mal etmek istiyordu. Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası'nın kurucuları/ TKB Grubu'nun eylemcileri ise ‘hürriyet’ ortamında yeniden kurulan kamu alanında siyasal, toplumsal ve iktisadi haklarına kavuşmak için, yeni kurulmakta olan rejimin kaldırım kenarında izleyenleri değil, kurucuları, toplumsal failleri/ eyleycileri olmak istiyorlardı. Cumhuriyetçi birinci dalga feminizmin siyasal haklar hamlesi, kısa bir süre sonra Kemalist rejim tarafından polisiye tedbirlerle ve karalama yöntemiyle bastırıldı”

Türk ulusçuluğu ve Türk feminizminin modernleşme pratiği içerisindeki bağlarına baktığımızda, Türk Kadınlar Birliği örneği, siyasal haklar talep ederken, yeni kurulmakta olan rejimin toplumsal eyleycisi de olma isteğiyle söz konusu bağı kuvvetlendirmiştir. Bir yandan dönemin modernleşme sürecine destek verirken, diğer yandan da feminizmle kurduğu bağlar nedeniyle siyasal iktidarla gerilimler yaşamıştır. Söz konusu gerilimde, yazının aradığı ise otoriter bir politik ortamda varlığını sürdüren *Kadın Yolu*'nun tartıştırmayı hedeflediği kadın kimliğinin ne olduğudur.

Kadının yeni toplumsal rejimdeki kimliği elbette tek değil, aksine çok geçiştir. *Kadın Yolu*'nda sıkça vurgulandığı haliyle en öne çıkan kimlik anneliktir. Savaş ile ilişkisi kurulan bir annelik vurgusu, “vatana, millete faydalı” sağlıklı çocuklar doğurmaktan geçer. Ama bir yandan da kadın, bu kimliğini mesleği ile birlikte sürdürmelidir. “*Milli kadın*” vurgusu derginin üzerinde durduğu bir mefhumdur. Buna göre, kadın; geleneksel rollerini aile içinde sürdürürken, eğitimine önem vermeli, çocuk yetiştirirken toplumun devamlılığını esas almalıdır.

Ulus Devletin Süreklilik Hedefi: Aile

“Kadının en büyük vazifesi analıktır. İlk terbiye verilen yerin ana kucağı olduğu düşünülürse bu vazifenin ehemmiyeti layıkıyla anlaşılır. Milletimiz kuvvetli bir millet olmaya azmetmiştir. Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerinin teminidir. Binaenaleyh kadınlarımız da âlim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir. Sonra kadınlar hayatı içtimaiyede erkeklerle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.”²² (Mustafa Kemal)

Cumhuriyetle birlikte “en büyük vazifesi analık” olarak görülen kadına, erkeklerle birlikte yürüme şiarı çeşitli demeçlerde söylenegelmiştir. Peki, bu “beraber yürüme” nasıl gerçekleşmiştir ve sözünü ettiğimiz aile metaforu içerisindeki yeri nedir? Kuşkusuz belirleyici olan uluslaşma sürecinde toplumsal cinsiyet üzerinden şekillenen dilin kadınlara değdiği yerdir.

¹⁹ Nezihe Muhiddin'in ardından birlik başkanlığına gelen Latife Bekir, kadınlara seçme ve seçilme hakkı “verildikten” sonra Ankara'ya teşekkür ziyareti gerçekleştirmiştir. Gittiği sırada Kadınlar Birliği'nin kapatılmasına dair rivayetlerle karşılaşmıştır. CHP'nin uluslararası kadın konferansı söylemi bu sürece giden yolda kritiktir: “Türk Kadın Birliği lağvedilince konferansı biz tertip ve idare ederiz.” Seniha Sami Morali, “Latife Bekir Çeyrekbaşı ve Türk Kadın Birliği”, *Hayat Tarih Mecmüsü*, Nisan 1969, s. 75 akt. Nevin Yurdsever Ateş, a.g.e.2009.

²⁰ Ayşe Durakbaşı, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve ‘Münevver Erkekler’”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*. İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 29-50.

²¹ Yaprak Zihnioğlu, “*Kadinsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği*”, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003, s. 262.

²² Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri 2, 1989.

Anthias ve Yual Davis²³ kadınların uluslaşma sürecine dâhil olmalarının beş ana yolu olduğunu ifade eder: a) etnik toplulukların mensuplarının biyolojik üreticileri olarak, b) etnik ve ulusal grupların sınırlarının yeniden-üreticileri olarak, c) topluluğun ideolojik yeniden- üretiminde merkezi bir rol alarak ve kültürün aktarıcısı olarak, d) etnik ve ulusal farklılıkların gösterenleri olarak- yani, etnik ve ulusal kategorilerin dönüşümü, yeniden üretimi ve inşasında kullanılan ideolojik söylemlerin merkezinde yer alan semboller olarak, e) ulusal, ekonomik, politik ve askeri mücadelelerde katılımcı olarak.”

Türkiye modernleşmesi Anthias ve Yual Davis’in kategorizasyonuna paralel olarak kadının uluslaşma sürecine katılımı ve toplumsal alandaki yeniden üretimi açısından benzerlik göstermektedir. Ancak Kadınlar Halk Fırkası tarihinde ve öyküsünde ise, kadınların modernleşme pratiğini yürüten erkeklerden farklı bir girişimi destekleyebileceğine de tanık oluruz.

Kadınlar Halk Fırkası’nın politik faaliyet göstermesinin engellenmesinin ardından, kendini Türk Kadınlar Birliği’ne çevirmesi ve hükümetin desteğiyle varlığını sürdürmesi, uluslaşma ve yeni toplumsal pratiğin inşası sürecindeki fail olma arzusunun önemli bir göstergesidir. Jayawardena’nın²⁴ ulusal kurtuluş mücadeleleri ardından gelen modernleşme pratiğinde, feminizm ve milliyetçilik ilişkiselinde bahsettiği bütünleşme ve birbirini destekleyerek ilerleme meselesi, Türkiye pratiğinde erken Cumhuriyet döneminde kendini göstermektedir.

Türk modernleşmesine baktığımızda Serpil Sancar²⁵ bu süreci, “aile odaklı modernleşme” olarak kavramsallaştırır. Erkeklerin modern bir ulus devlet kurduğu, kadınların ise bu süreçte modern aileler kurarak, neslin devamının sağlanması ve ideolojik yeniden üretiminin aktarılması noktasında işlev gördüğü bir modernizasyon hamlesi amaçlanmıştır. Cinsiyetsizleşme üzerinden kurulan kadın imgelemi vatani sembolize eden anlatımlarla ulusun, ailenin, “*toplumun anası*” kılınmaya çalışılmıştır. Uluslaşmanın erkeğe ait dili burada belirgindir, çünkü patriarkal ilişkilerin kadın bedeni üzerindeki görünürlüğü en kolay “anne” metaforu ile “şefkatli” bir anlatımla buluşur. Modernleşme içerisindeki eril dil; milliyetçilik, uluslaşma ve aile mefhumun buluşma noktası olan kadın bedeni ve onun üzerinde kurulmaya çalışılan tahakküm ilişkisindedir. Sancar’ın²⁶ tahayyül edilen “ideal kadın” imgesine dair ifadeleri önemlidir: “Türk kadını’, vatanın evlatlarının yetiştiricisi ve eğiticisi, gerektiğinde savaşıyor, aktif, ama pürühen dışı cinsel ahlakın somutlaşmış örneği, gerektiğinde vatani ve ailesi için fedakârlık yapan ama itaatkâr ve sessiz kadın niteliklerini çelişkisiz bir arada barındırması gereken bir ‘kadın imgesi’dir.” Peki, bu kadın imgesi Türk Kadın Yolu dergilerinde aile metaforu ile düşünüldüğünde nasıl aktarılmış ve tartışılmıştır? Hatice Refik’ “Kadın-Zevce” isimli, 13 Ağustos 1925 tarihinde *Türk Kadın Yolu*’nun 5. sayısında yayınlanmış yazısında aileye dair görüşleri şu şekildedir:

“Aile ocağı, cemiyetin esas, beşeriyetin küçük bir timsalidir. Aile ocağının ruhu ise kadındır. Evlat yetiştirmekte en büyük ve fiili vazife kadının olduğu gibi, aile içinde sıhhat, saadet, neşe hemen hep kadının eseridir. Bir ailenin saadetini, felaketini yapan kadın olduğu gibi, dolayısıyla bir milletin ilerlemesinde veyahut sükûtunda da kadının tesiri çoktur.”

Bir diğer yazı olan “Ev İdaresinin Ehemmiyeti” kadınlarla verilen öğütleri ile dikkat çeker:

“En mükemmel milletlerin aileleri sağlam teşkilât üzerine, istinad edenlerdir. İnsan mensub olduğu cemiyeti sevmeyi, bütün beşeriyete karşı hizmeti, büyüklere hürmet ve itaati, küçükleri himaye etmeyi, ebnâ-yı cinsine karşı hayır-hâh olmak hissini, beşeriyetin ilk müessesesi olan aile ocağında, evvelâ aile feyzi aile sevgisiyle öğrenir. Binâenaleyh kadınlığı

²³ Sylvia Walby, “Kadın ve Ulus”, *Vatan Millet Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, çev. Meltem Ağduk Gevrek, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2010, s. 38.

Nira Yuval-Davis, “Cinsiyet ve Millet”, çev. Aysin Bektaş, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2012.

²⁴ Kumari Jayawardena, *Feminism and Nationalism in the Third World*, Londra: Zed Books, 1986.

²⁵ Serpil Sancar, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti/ Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2012, s. 191.

²⁶ A.g.e. s. 194.

lâyık olduğu meziyetlerde faziletkâr bir seviyeye yükselterek mesud aile teşkiline hizmet eden, ev işlerini vâkıfâne ve müdebbirâne tanzim ve idare etmek usullerini öğreten bu ilmi her hanımın daha küçük yaşta takdir ehemmiyete takib etmesi ve öğrenmesi icab ettiği âşikârdır.”²⁷

Kadınların ailenin yeniden üretiminde rol oynama sürecine, “milletin ilerlemesi” vurgusu ile birlikte, “taşıyıcılığı” misyonu atfedilir. Modernliğin aile odaklı inşasında ise benzer bir yaklaşım mevcuttur. Kadınlık ve erkeklik üzerinden giden ayırım, anneliğin kutsanması üzerinden kendini kurar. Aile bu anlamda dışıl değerlerle kurulan, iktidar ilişkilerinin “ulus” anlayışının getirdiği “romantik” tahayyülle şekillendiği ve üretildiği yerdir. Sancar’ın “dışıl ulusal alan” dediği ailenin özel alan olmasından ziyade anlam biçilmiş kültürel alanlar olması, daha geniş anlamlar içermektedir. Bu geniş anlamın en belirgin noktası elbette, kadınların “iyi vatandaşlık”ta payına düşen “annelik”ten geçiyor.²⁸ 1927 yılında Dr. Cemal Zeki’nin “Grip ve Kadınlarımız” başlığı ile yazdığı yazıda “iyi vatandaşlık” şiarı ve “annelik” ilişkiselliğini modernleşme pratiği bağlamında şöyle dile getiriliyor:

“Tabiat, insanlara yüklediği vazifelerin en mühim kısmını kadınlara yükletmiştir. Bunun içindir ki tabiatın varlığı kadın, kadınlığın kudsiyeti analıktır. Analık, çocuk doğurmaktan ibaret kalsa kıymeti az kalır. Bir annenin çocuğunu beslemek, onu hastalıklardan korumak, ilk terbiye esasâtını öğretmek, seciyeli, metin bir unsur olarak yetiştirmek gibi birçok vazifeleri vardır. Bu vazife görgüyle değil, o hayvanata mahsustur, bilgi ile olur.

Seciyeli, vazifesini müdrük, kadınlığın fezâlini benimsemiş bilgili bir anne, memleket için kuvvet, feyz ve daha menba’ıdır. Memleketin varlığının muvâzenesini temin eden en kıymetli unsurdur. Bu böyle olduğu hâlde sefahate düşkün, duygusuz bir anne, memleketin en hakiki kuvvetini kemiren, varlığını baltalayan mühlik bir unsurdur. Çocuğunun hayatiyle alâkadar olmayan bir annenin hikmet-i vücudu yoktur.”²⁹

“Anneliğe” milliyetçilik üzerinden yapılan vurgunun diğer ilintili olduğu nokta ise militarizmle kurduğu ilişkidir (Walby, 2011). Militarizmin erkeklik ve milliyetçiliğe içkin anlayışı üzerinden mitsel anlatılarda vücut bulan “doğurganlık” ve “annelik” söylemiyle kendini güçlendirir. Askerlik ve kahramanlık üzerinden şekillenen anlatılar, militarizmin sembolik anlamda temsilini içerip, geniş bir militarizasyon sürecinin de parçasıdır. Saigol’un³⁰ ifadeleri önemlidir: “Askeri değerlerin hâkimiyeti, ulus-devlete yönelik aşk ve arzu ile toplumsal cinsiyet ideolojisi arasında karmaşık ve girift bir ilişki oluşur. Bu ilişki, ulus-devletin anne olarak inşasıyla ifadesini bulur.” “Ulus” ve “millet”in aileye içkin bir şekilde kurgulanışı, toplumun militarizasyonu ile ilişkilendirilerek, anneliğin ve oğulluğun da bir anlamda resmi propaganda haline getirilmesini içerir. Dolayısıyla en yalın haliyle kadınların cinselliğinin, aile yoluyla ulusa hizmeti söz konusudur. İfade ettiğimiz gibi askeri anlatılar bunun bir diğer ifadesidir. M. Şevki’nin Türk Kadın Yolu dergisinde yayınlanan “Kadınlık ve Askerlik” isimli yazısını bu anlamda örnek verebiliriz:

“Herşeyden evvel düşünmelidir ki her askerin iyilik veya kötülüğü bir kadın, ona ilk terbiyeyi veren anneye aittir. Tekmil bir ülkeyi, bir milleti kurtaran Gazi dahi merhum annesinin mezarında ağlarken, en büyük ilhamlarını o aziz kadından aldığını söylememiş miydi? İşte bu tek nokta dahi askerliğin, vatan müdafiliğinin her şeyden evvel bir kadın işi olduğunu isbata kâfidir.”

²⁷ “Ev İdaresinin Ehemmiyeti”, 20 Ağustos 1925, Türk Kadın Yolu, Sayı 6.

²⁸ Selda Şerifsoy, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, *Vatan Millet Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011, s. 170.

²⁹ 15 Şubat 1927, “Türk Kadın Yolu”, Sayı 27.

³⁰ Rubina Saigol “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, *Vatan Millet Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011, s. 231.

“Ben mecburiyet-i askeriye kadınları da teşmile çalışalım demiyorum. Kadının vazifesi her şeyden evvel ana olmaktır. Fakat zaruret ve mecburiyet onu hayata atmıştır ve daha da atacaktır. Bizim memleketimiz gibi nüfusu az olan bir ülke için de bu husus hâsseten bir zaruret kesb eder. O hâlde bu miyâna atılmış kadınlıktan yarınki vatan müdaafası için de istifade edelim diyorum.”³¹

Nezihe Muhiddin’in “Kadınlık ve Tayyare İânesi” adlı yazısı militarizm üzerinde şekillenen ulusal anlayışın toplumsal cinsiyet uğraklarını göstermesi anlamında önemlidir.³²

“Türk kadının gayesi, Türk vatandaşlığı olmaktır.”

“Vatandaşlığın en birinci ve kudsi vazifesi hiç şüphesiz vatanın müdafaasına müteallik olanlardır. Bu müdafaaya biz kadınların da âdeta iştirâk edebilmesi için önümüzde mükemmel bir fırsat hâsıl olmuştur. Tayyare iânesine bütün vüs’ümüzle, bütün heyecanımızla yardım etmek, Türk kadının vatandaşlık vazifelerini idrakine, en maddi, en parlak bir delil olacaktır.”

“Türk yiğidinin her damla kanı, bizim kanımızdır, bizim sütümüzdür. Bu kanın az akmasını veya hiç akmamasını istiyor isek o kadar çok tayyareye sahip olmalıyız. Gece sabahlara kadar uykumuzu terk ederek, bin mihnetlerle yetiştirdiğimiz kıymetli evlâdlarımızın hayatı, düşmanın havadan gelecek hücumlarına karşı, aynı silâhla kurtarılacaktır. (...) Hangi Türk anası tasavvur edilebilir ki, bu uğurda zevkten ve süsten değil, hatta canından fedakârlığa razı olmasın?”³³

Biyo-iktidar Stratejisi Olarak “Modern Türk Ailesi”

Modernleşme projesinin devlet yapılanması üzerinde yükselen yönetsel kurgusunun yanında, “ulus” ve “millet” düşüncesinin toplumsal ilişkiler alanında yayılması ve güçlendirilmesinin önemli bir araçsal ayağı, şüphesiz aile olmuştur. Ailenin -yazının başında da tartıştığımız gibi- modernizasyon pratiğinin bir metafor olarak pek çok anlam içermesi, belirli stratejilerin birincil nüfuz kaynağı olmuştur. İnşa süreci olarak kodlayabileceğimiz erken Cumhuriyet döneminde, modern bir “Türk ailesi” yaratma şiarının toplumda “kopuş”u ifade etmesi önemli bir kırılma noktasıdır. Sançar’ın ifadesiyle “Türk ailesi” “bir toplumsal inşa sonucu oluşan, ulusun kurucu unsuru olarak görevler üstlenen ve bu görevlerin bilincine vardıkça ulusun inşasına katılan bir ‘modernleştirilme aracı’” olmuştur. Söz konusu aracı kılınan ilişki, ulusun inşasının dayandırıldığı yeri ifade ederek, asla kendi haline bırakılması mümkün olmayan bir stratejik alanı işaret etmektedir. İdeal vatandaş yaratma arzusunun gerçekleşeceği tahayyül edilen yer olarak aile, belli iktidar stratejilerine doğrudan içkin hale gelmektedir. Yaratılmak istenen “Türk ailesi” ve üzerinden yükselecek olan “ideal vatandaş” tipi, milliyetçiliğin erkek karakterine uygun bir biçimde patriarkal özelliklerle sarmalanmıştır. Cinselliğin düzenlenmesi, üreme odaklı politikaların toplumsal ilişkilerde görünür olması, nüfus politikaları gibi meselelerle modernizasyon projesi içerisinde yapılanın çok açık bir şekilde biyo-iktidar uygulamaları olduğu söylenebilir. Feminist teorinin de sınırlarına dâhil olan toplumsal olan ve siyasal olanın birbirinden çok ayrı olmadığı yorumu, biyo-iktidar uygulamalarını düşünmeyi mümkün kılıyor. Elif Ekin Akşit’in³⁴ belirttiği bu ayrımın silik ve hatta yok oluşuna dair vurgusu Cumhuriyet döneminde kadınların hem üreme, hem de sosyal ve siyasal kapasiteleriyle de öncü rol oynadıkları ve bu öncü rolün

³¹ Sayı 27, 15 Şubat 1927, “Türk Kadın Yolu”.

³² Kadınlık Birliği “tayyare” alımı için kampanya başlatır. Dönemin hakim politikalarından birini oluşturmaktadır. “Kadın Birliği, yalnız cemiyet namına değil, fakat Türk kadınlığını bütün şefkat ve vatanperverliğiyle temsil edecek. Kadın Birliği namına bir tayyare almak üzere ‘Kadın Yolu’nda bir iâne sütünü açmıştır.” Sayı 4, 6 Ağustos 1925, “Türk Kadın Yolu” Kadın Birliği mesajı.

³³ Sayı 3, 30 Temmuz 1925, Türk Kadın Yolu, Nezihe Muhiddin “Kadınlık ve Tayyare İânesi”.

³⁴ Elif Ekin Akşit, Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Kontrolü Yaklaşımları, Toplum ve Bilim, 117, İstanbul, 2010, s. 181.

kadınlardan beklenen iş yükü ve arka planda durma davranışlarından pek bir şey eksiltmediği göz önüne alındığında berraklaşır. Dolayısıyla “*siyasi olandan biyo-politik olana kaydırılan düşünme biçimi, esas ‘çıplak hayat’ta odaklanan devletin, vatandaşlarını toplumsal ve siyasi değil cinsel üremeye ilişkili olarak kurgulamak istemesiyle alakalıdır.*”³⁵

Söz konusu kurguyu zorunlu kılan iktidar teknolojisi ise, bedenın mekanik süreçlerine değil biyolojik olarak yaşamasına odaklanan ve bu bağlamda nüfus, doğum, ölüm oranları, üreme, yaşam süresi gibi insanın biyolojik hallerini denetim altına almayı amaç edinen ve dolayısıyla bedene ve yaşama müdahaleyi öngören düzenleyici denetim mekanizmaları *biyo-politikanın* lûgatnadâhildir. Ezcümle, disiplinci beden teknolojileri, bedenın disipline edilmesi ve düzenleyici yaşam teknolojisi ile iktidarın ve ilişkilerinin beden üzerindeki tezahürünü oluşturmaktadır. Hükümdarın yaşatma hakkını ancak öldürme hakkını kullanarak ya da kullanmayarak pekiştirdiği, insan bedenının *anatomo-politikası* üzerinden şekillenen egemen iktidarının simgelediği öldürme gücü, yerini artık bedenlerin yönetimine ve işletilmesine bırakır.³⁶ Bedenlerin yönetimine ve yaşamına düzenleyici mekanizmalar aracılığıyla müdahale edilmesi, nüfus politikası ve doğurganlık üzerinden şekillenen mekanizmalar olarak belirir; ardından (bedenlerin) uysal bedenler formundan daha kapsamlı, çoğul bedenlerin bir ifadesi biçiminde tezahür eden nüfusun denetimini sağlama açısından gelişir. Bahsettiğimiz biyo-iktidar her yönüyle yaşama değer ve iktidar ilişkileri üzerinden şekillenir.

Bedenin, dolayısıyla yaşamın biyo-iktidarın temsili içerisinde nesneleşmesi, kontrol, düzenleme ve güç kullanımı gibi süreçlere açık olması anlamına gelir. Burada “yaşamı kutsallaştırın” iktidar, bedeni basitçe iktidar teknolojisine indirgeyerek, kontrol altına alır, müdahale eder.³⁷

Modernizm ile birlikte işlevsel hale gelen bedenler, düzenleyici mekanizmalar aracılığıyla, biyo-iktidar stratejilerinin hedefi haline gelerek, sürekli kurgulanan bir cinsellikle nüfuslar toplamını oluşturmaya başlamıştır. Dolayısıyla, cinsellik, hem sürekli gözetleme biçiminde disiplinci, hem de üremeye odaklı etkileri ile bireyin bedenini değil, nüfusun oluşturduğu o kalabalık birliği ilgilendiren geniş biyolojik süreçler içerisinde yer alır ve geçerlilik kazanır.

Nüfusun oluşturduğu kalabalıkların modernleşme pratiğine içkin hale gelmesi ile düzenleyici iktidar teknolojilerinin biyo-iktidar yoluyla inşa edilmekte olan yeni “Türk ailesi”nin içinde meşafe kat etmesi, birbirine eş süreçler olarak işlemektedir. Modernizmin hal-i ahvaline göre ulusu inşa etmenin kritik bir mekânı olan aile ve ona biçilen yeni anlamlar bahsettiğimiz gibi patriarkal anlayışın “ulus” ve “modernleşme” paradigmasına uygun şekilde işlerlik gösterir. Dolayısıyla, bağlayıcılığı ve iktidar ilişkilerinin seyrini etkilemesi nedeniyle düzenleyici iktidar teknolojileri olan yasaların bu süreçte kritik bir rolü olduğunu söylenebilir. Devlet, hukuk ve tıp kesişmesi biyo-iktidarın önemli uğraklarıdır. Farklı tahakküm ilişkilerinin görünürlüğü sözünü ettiğimiz uğrakların kesişimlerini de içererek hayatın pek çok alanına nüfuz eder. Osmanlı İmparatorluğunda 19. yüzyıl boyunca oluşturduğu nüfus düzenlemeleriyle bu görünüme bir örnek teşkil eder. Cumhuriyetin tarihine geçişte ise, kadınlar başka birçok yönden yönetim aracı haline gelirken devletin biyo-politik alanı da genişlemiştir.³⁸ Osmanlı İmparatorluğu ve Cumhuriyetin ilk yıllarında ilkin çok eşlilik tartışmaları, ardından da vatana asker yetiştirmek söylemi üzerinden, nüfus politikalarına yönelen Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti’nin ilk yılları benzer bir

³⁵ Giorgio Agamben, *Homo Sacer: Sovereign Power and Bare Life*, çev. Daniel Heller Roazen, Stanford University Press, Stanford, 1998. Ruth Miller, “Rights, Reproduction, Sexuality, and Citizenship in the Ottoman Empire and Turkey”, *Signs*, 2007, 32/2: 347-373’den aktaran Elif Ekin Akşit, *Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Kontrolü Yaklaşımları*, *Toplum ve Bilim*, 117, İstanbul, 2010, s. 181.

³⁶ Michel Foucault, *Cinselliğin Tarihi*, Ayrıntı Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012, s. 98-99.

³⁷ Aslı Çalkıvık, “Ölümüne Yaşatmak: Güvenlik sorunu olarak ‘yaşam’”, *Biyoiktidar-Biyopolitika*, Toplum ve Bilim, İstanbul, 2011, no: 122, s. 23-24.

³⁸ Elif Ekin Akşit, *Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Kontrolü Yaklaşımları*, *Toplum ve Bilim*, 117, İstanbul, 2010, s. 180.

yaklaşımın içinde yer alıyordu. 1926'da Medeni Kanununun kabulü bu amacın açık tezahürüdür.³⁹ Erkeğin aile içerisindeki birincil rolü, çekirdek aileyi hukuken düzenleyip korunacak bir kurum olarak kabul etmesi bunlara önemli bir örnek teşkil eder. Dolayısıyla patriarkal özelliklerin ve biyo-iktidarın cinsellik üzerinden yükselen iktidar teknolojilerini güvence altına alan maddeleri, tartıştığımız paradigmanın anlaşılmasında büyük önem taşıyor. Türk Medeni Kanunu maddeleri şu şekilde:

“Erkek evlilik birliğinin başkanıdır (Madde 152/ I)

“Evi seçme hak ve sorumluluğu kocaya aittir (Madde 152/ II)

Karı ve çocukların geçimini sağlamak kocanın sorumluluğudur (Madde 152/ II)

Anne ve baba velayet sorumluluklarını paylaşırlar, ancak bir anlaşmazlık halinde velayet hakkı babaya verilir (Madde 263)

“Velisi olarak baba (anne değil) çocuğun gelirinden yararlanma ve bu gelirin (çocuğun ihtiyaçlarını karşıladıktan sonra) artan kısmını kendine saklama hakkına sahiptir (Madde 280, 281)

Evlilik birliğini koca temsil eder (Madde 154)

Kadının da bazı temsil hakları vardır, ancak bunlar ‘evin daimi ihtiyaçları’nın sağlanmasıyla ilgili konularda yasal temsille sınırlıdır (Madde 155)

Kadının bir iş ya da bir sanatla uğraşması kocanın ‘açık’ ya da zımni’ iznine tabidir (Madde 159/ I).

Karı, evin idaresinden sorumludur (Madde 153/ I)”⁴⁰

Görüldüğü gibi “*iyi vatandaşlık*” kriteri kadın için annelikten geçerken, erkek ise modernleşme sürecinin aktörü olarak tanımlanmış, “iş sahibi, baba” vurgusuyla da iktidar teknolojisinin ilk uğrağı olan ailede yerini almıştır. Şubat 1926'da ilan edilen Türk Medeni Kanunu'nun ardından millî aile söylemlerinde Türk siyasi politik hayatının ve modernleşme anlayışının izlerini sürmek mümkündür. Uluslaşmanın annelik üzerinden kurulan dili *Kadın Yolu* dergilerinde de benimsenmiş görünmektedir. Erkeğin kamusal ve özel alandaki hâkimiyeti benimsenmezken, kadınlığa biçilen ve uluslaşma ile birlikte kurgulanan millîlik, annelik gibi söylemler kabul görmektedir. Türk Kadın Yolu dergilerinde kanunun kabulünün ardından gelen millî aile tartışmaları, yazılarda sıkça yer almıştır. 15 Eylül 1926'da Enver Behnan'ın “Aile Kadını, Süs Kadını” yazısı çarpıcıdır:

“Bugün ictimâî hayatımızda iki nev' kadın göze çarpıyor. Birisi zevcine, çocuklarına merbut, diğeri de moda ve dans gibi havayı şeylerle meşgul olanlardır. (...) Aile kadını mensub olduğu cemiyetin; süs kadını da maddiyatın kadınıdır.”

“Aile ve memleket ahlaklı insan, temiz vatandaş, namuslu bir anne ister. Şehvanî zevklerin fırlaklıklarında dönen bir kız, memlekete hiçbir zaman çocuk yetiştiremez. Memlekette her şeyden evvel bir de annelik vazifesi vardır. İzdivac, cemiyetin bekasıdır.”

“Aile kadını yaşadığı cemiyetin kadınıdır. Bir fonksiyonu vardır. O da memleketin çocuk yetiştirmek ve ailenin temiz havasından saadet teneffüs etmektir. *Aileler ancak harsî olmalıdır. Harsî olmak demek, millî olmak demektir.* Eğer aileler o milletin harsına uymaz, başka milletlerin mukallidleri olursa, yine fecaat gösterir. Yine aile, hakiki aile değildir. Memlekette yabancı bir unsurdur. *Aile millî olmalıdır. Yine aile, hakiki aile değildir. Memlekette yabancı bir unsurdur. Aile millî olmalıdır.* Yani Türk milletinin harsına tetâbuk etmelidir.”

“Ahlakı, terbiyesi, lisanı, hukuku, dini, iktisadı, bediâtıdır. Bu kaidelere uymayan aile kozmopolit bir ailedir. O cemiyet için, muzırdır. Bu sebeble aile kadını, mensub olduğu

³⁹ A.g.e.

⁴⁰ Feyzioğlu, *Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986akt. Arat, “Kemalizm ve Türk Kadını”, *75 Yılda Kadınlık ve Erkeklik/ Bilanço 98*. İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

cemiyet nev’inin millî kadınıdır. *Millî kadın aile kadınıdır. Bunlar vatana feragat-ı nefis sahibi asker, muallim, muharrir, memur yani iyi bir vatandaş yetiştirir.* Harsı olmayan aile ise, bozulmuş çürümüş bir evlâd memlekete bırakır, bunlar askerlikten korkar, memuriyetten yılar, züppe hoppa kimselerdir. Evinde başka lisan konuşulur, memleketin caddelerini sevmez, zevkinden bayramından hoşlanmaz bir takım Avrupalı monşerlerdir. (...) *Her milletin kadın ve ailesi harsîdir, millidir.* (...) Bir millet ictîmâî varlığını, millî duygularından, millî heyecanlarından, mefkûrelerinden alır. (...) Hele şimdi Türkiye, Cumhuriyet idaresini kabul ettikten sonra, bütün yabancı harsları attı. Türk memleketine hâkim olarak hâkimiyetini ilân etti. Ve millî bir devlet meydana koydu. Bi’t-tabî’ bunun aile teşkilâtı da Avrupa milletlerine benzemeyecek, lâkin temiz bir Türk ailesi olarak yaşayacaktır. Bu aile *Türk milletine millî duygularla meşbu’ iyi vatandaşlar yetiştirecektir.*⁴¹ İşte süs kadını ile aile kadını arasındaki fark bundan ibarettir. Süs kadını her cemiyeti muzırdır. Aile kadını ise müfiddir. Fakat ailenin de millî olması şarttır.”⁴²

“Millî kadın aile kadınıdır. Bunlar vatana feragat-ı nefis sahibi asker, muallim, muharrir, memur yani iyi bir vatandaş yetiştirir”. Bu satırlar, artık kolektif özne olan görülen kadına atfedilen rolün ifadeleridir. Tartıştığımız haliyle *millî kadın*’ın *millî aile*’ye içkin görülmesi ve kendisinden “iyi vatandaşlar” yetiştirmesi beklenmesi tipik bir biyoiktidar söylemsel pratiğidir.

“Millî kadın”, millî aile inşası pratiği bahsettiğimiz iktidar ilişkilerine öznelerin de katılması ile gerçekleşir. Bu itaat anlamında elbette değildir; ancak bu şekilde tarif ettiğimiz bir iktidar analizi *yukarıdan baskılayan* bir iktidar olgusundan ziyade, ağ gibi işleyen bir paradigmaya işaret ederek direniş odaklarını da açıklayabilir. “Türk ulusçuluğu” ve “Türk feminizminin” erken dönem Türkiye’inde hem birbirine eklemli şekilde yürümesi hem de zaman zaman gerilim yaşamaması kanımca bu iktidar analizi çerçevesinde değerlendirilebilir.

Türkiye modernleşmesinde biyo-iktidarı düşünürken pro-natalist uygulamalar ve söylemler önemli bir yer tutmaktadır. Kadın bedeni ve kadının doğurganlığının araçsal ve rasyonel bir uygulamaya tabi tutulması, ailenin kendi patriarkal mantığına içkin bir biçimde ahlaki bir modernizasyon birimi olarak işlev görmesi, bedenlerin millileştirilmesi ve zihinlerin bir vatandaşlık anlayışında toplanması gibi özetleyeceğimiz modernizasyon projesinin cinselleştirilmiş salınımları, *cinsellik toplumu*⁴³ mefhumu ile yakından ilişkilidir. Bugünden baktığımızda karşılığının neoliberal yönetimsellik içinde edindiği işlevsel dil, modernleşmenin henüz başladığı evrede doğrudan saldırgan ve bir anlamıyla buyurgandır. “Ulus’un devamlılığını sağlayacak olan *kolektif özne* kadının *anneye* indirgenip, kültürel modernleşmenin önemli uğrağı olan ailenin taşıyıcısı olarak *“millileşmesi”*, modernleşme pratiğinde mekân olarak kendi bedenlerinde, doğrudan etki alanında kalmıştır. Örneğin, Cumhuriyet’in erken döneminde çocuk düşürme lanetlenmiş, Ceza Kanunu’nda⁴⁴ kadınların kendi bedenleri üzerindeki haklarını reddetmiş, kürtajı yasaklamıştır.⁴⁵ Aynı yıl, Türk Ceza Kanunu’nun çıkarılmasından sonra Türk Kadın Yolu dergisinde Dr. Cemal Zeki’nin, “Çocuk Düşüren veya Düşürtenlerin Cezası Bunlar Hakkındaki Takibât-ı Kanuniye” isimli yazısında şöyle yazmıştır:

⁴¹ Vurgu bana aittir.

⁴² Enver Behnan, “Aile Kadını, Süs Kadını”, *Türk Kadın Yolu*, 1926, Sayı 19.

⁴³ Foucault’un Cinselliğin Tarihi’ndeki bu meseleye dair anlatısı şu şekilde: “Biz ise bir ‘cinsel organ’ toplumundayız, daha doğrusu ‘cinsellik sahibi’ bir toplumda: İktidar mekanizmaları bedene, yaşama, yaşamı çoğaltana, insan türünü, bu türün gücü ve egemen olma yeteneğini ya da yararlımlır olma yeteneğini güçlendirene seslenir. Sağlık, çocuklar, türün geleceği, toplumsal bünyenin canlılığı gibi konularda iktidar, *cinsellik*’ten ve cinsellik’e hitaben söz eder. Cinsellik belirtke ya da gösterge değil, nesne ve hedefdir. Ona önemini veren şey enderliği ve muğlaklığı değil, ısrarı, aldatıcı mevcudiyeti ve her yerde hem kışkırtılan hem ürkülen olmasıdır. İktidar cinselliği biçimlendirir, ortaya çıkarır ve ondan, kaçmaması için hep denetim altına almak gereken bollaşan bir anlam olarak yararlanır; cinsellik *anlam değeri olan bir etkidir.*”

⁴⁴ “1926’da çıkarılan Türk Ceza Kanunu’nda kadınlara getirilen kısıtlamalar ve cinsiyet ayrımcılığı, zina ve kürtaj konularında özellikle belirgindir.” Arat, “Kemalizm ve Türk Kadını”, *75 Yılda Kadınlara ve Erkekler/Bilanço* 98. İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

⁴⁵ 1926 Türk Ceza Kanunu 468 ve 469. maddeleri.

“Üreyecek neslimizi iğrenç bir menfaat mukabilinde baltalayan, yaşamak hakkıyla çırpınan bedbaht anneleri mezara sürükleyerek cinayetler irtikâb eden; beşeriyetin bu münfesihi uzuvları elbette cezasız kalmaz. (...) *çocuk düşüren bir kadın memleketine ihanet, benliğine ihanet, Allahına ihanet etmiş olur. Sonunda da yakayı ele verdi mi kimse kurtaramaz. Zindan köşelerinde inilder durur.*”

“Esasen çocuk düşürmek, kadın için bir izzet-i nefis meselesidir. Seciyeli bir kadın çocuğunu düşürmez. Çocuk düşürenler kadınlığın faziletini benimsemeyen, nefisine itimadı olmayan düşkün kadınlardır. Bunlarda ne Allah korkusu, ne memleket kaygusu vardır. Bunlara cemiyet arasında yaşamak yakışmaz. Bunlar ya toprağa gömülür veya zindanda çürütülür.”⁴⁶

Yine aynı sayıda, aynı yazar “Çocuk Düşürtmek Hakkındaki Maltus Nazariyesinin İflası” isimli yazısında şunları belirtir:

“Menâb-i serveti henüz işlenmemiş bakir olan topraklarımız milyonlarca nüfusa muhtaçtır. Bu ihtiyacı tatmin edecek yegâne kuvvet, seciyeli anneler ve tabiatın kendilerine bahsettiği hukuku benimsemiş faziletkâr kadınlarımızdır. Üreyecek olan neslimizi himaye eden en büyük kuvvet kadınlarımızın bu cinayetlere kendilerini kaptırmamaları ve çocuk düşürtmekten sakınmalıdır. Tekrar ediyorum. Bir hakikat var! Unutulmamalı: ‘Bir kadın için en büyük fazilet anne olmaktır!’⁴⁷

Nezihe Muhiddin’in de “annelik” ve nüfusa vurgu yaptığı yazısı dikkat çekicidir:

“Aziz kardeşlerim! Bugün ve yarın memleketimizin bizlerden istediği mühim asıl bir vazife var; o da sevgili yurda ma’nen ve maddeten kıymetli evlâdlar yetiştirmektir. (...) Benim en esaslı kanaatim ve kadınlık hakkındaki temennim, onların bu memleketin ihtiyaçlarına cevap verecek iyi birer valide olmasındandır. (...) Evet bugün Türk kadının önünde bulunduğu ilk iş, harb ve onun müvelledi olan sefalet ve açlık dolayısıyla nüfusumuzda açılan rahneyi telâfi etmektir.”⁴⁸

Sonuca Dair

Türk modernleşme projesinin genel itibariyle yazıda da sıkça vurgulandığı haliyle “aile odaklı modernleşme” oluşu cinsiyetlendirilmiş – ve dolayısıyla patriarkal – bir toplum tezahürüne dayanıyor. Erkeklerin modern bir ulus devlet kurduğu, kadınların ise bu süreçte modern aileler kurarak, neslin devamının sağlanması ve ideolojik yeniden üretiminin aktarılması açısından işlev gördüğü bir modernizasyon hamlesi öne çıkmıştır. *Türk Kadın Yolu* dergileri üzerinden yazıda tartışılmaya çalışılan ise, derginin yayınlandığı süre içerisinde modernleşme ile birlikte kurduğu paralel dilin bir okumasını yapmaktır. Nezihe Muhiddin’in kadınların siyasal alana katılımı ve hakları açısından verdiği mücadelenin 1. Dalga feminizm ile bağları bu yazının tartışma başlıklarından değildir. Ancak eklemek gerekir ki, Kemalist iktidar ile gerilimin asıl kaynağı buradadır. Cumhuriyet’in kuruluş yıllarında, kadınların inşa sürecinde doğrudan failer olarak siyasal ve toplumsal hayata katılım yönündeki hak talepleri, Kadınlar Halk Fırkası ve Kadınlar Birliği etrafında yoğunlaşmıştır. Nezihe Muhiddin, Cumhuriyet yönetimine kadınların tam katılımının sağlanması için mücadele vermiş, toplumsal dönüşüm ve inşa sürecinde kadınların bilfiil eyleyici olması için çabalamıştır. Kırılma noktası burada belirmektedir; uluslaşma sürecine kadınlar siyaset dışında, destekçi olarak katılabilirken, feminist talepler Kemalist iktidar tarafından bastırılmış ve Muhiddin aktif politikanın dışına itilmek istenmiştir. Zihnioğlu’nun vurguladığı gibi “cumhuriyet rejimi ‘kadınsız’ kadın hakları inkılabını” gerçekleştirmiştir. Kemalist iktidar kadınlar adına konuşmuş ve kadın hakları alanındaki kazanımları kendine mal etmek istemiştir.

⁴⁶ Türk Kadın Yolu, Sayı 19, 15 Eylül 1926.

⁴⁷ A.g.e.

⁴⁸ Nezihe Muhiddin, “Analık Vazifeleri / Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?” *Kadın Yolu*, 16 Temmuz 1925. Sayı 1.

Yazının temel savı yeniden düşünüldüğünde ise, 90 sonrası eleştirel feminist yazının vurguladığı gibi, modernleşme hamleleri süresince Türk feminizmi ve Türk ulusçuluğunun ilişkisini, *Kadın Yolu* dergilerinde de görmek mümkündür. Çatışma noktaları siyasal hak istemi ve rejimin inşa sürecinde eyleyici olma talepleri üzerinden belirmiş, ancak “annelik”, “doğurganlık”, “ulusçuluk”, “aile” gibi metaforlarda bir iç içelik göstermiştir.

Kaynakça

Abadan-Unat, Nermin, “Söylemden Protestoya: Türkiye’de Kadın Hareketlerinin Dönüşümü” *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*, İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998.

Altınay, Ayşe Gül “Giriş: Milliyetçilik, Toplumsal Cinsiyet ve Feminizm”, *Vatan Millet Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2011, sy.15-31.

Akşit, Elif Ekin, “Geç Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemlerinde Nüfus Kontrolü Yaklaşımları”, *Toplum ve Bilim*, İstanbul, 2010, no. 177, s. 181.

Arat, Yeşim, “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar” *Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik*, der. Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba, çev. Nurettin Elhuseyni, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1998.

Arat, Zehra F. “Kemalizm ve Türk Kadını”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*. İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 51-69.

Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri 2, 1989.

Berktaş, Fatmagül, “Cumhuriyet’in 75 Yıllık Serüvenine Kadınlar Açısından Bakmak”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*, İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 1-11.

Berktaş, Fatmagül, *Tarihin Cinsiyeti*, İletişim Yayınları, 4. Baskı, İstanbul, 2012.

Çakır, Serpil, *Osmanlı Kadın Hareketi*, Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011.

Çalkıvık, Aslı “Ölümüne Yaşamak: Güvenlik sorunu olarak ‘yaşam’”, *Biyoiktidar- Biyopolitika*, *Toplum ve Bilim*, İstanbul, 2011, no: 122, s. 19-36.

Durakbaşa, Ayşe, “Cumhuriyet Döneminde Kemalist Kadın Kimliğinin Oluşumu” *Tarih ve Toplum*, 1988, 9 (51).

Durakbaşa, Ayşe, “Cumhuriyet Döneminde Modern Kadın ve Erkek Kimliklerinin Oluşumu: Kemalist Kadın Kimliği ve ‘Münevver Erkekler’”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*. İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 29-50.

Feyzioğlu, F. N, *Aile Hukuku*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1986.

Foucault, Michel, “*Cinselliğin Tarihi*”, Ayrıntı Yayınları, çev.Hülya Uğur Tanrıöver, 4. Baskı, İstanbul, 2012.

Foucault, Michel, “*The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France*”, 1978-79, Palgrave Macmillan, New York, 2008.

Foucault, Michel, “İktidar ve Beden”, *Seçme Yazılar 4. İktidarın Gözü*, yay. haz. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 38- 46.

Foucault, Michel, “İktidar İlişkileri Bedenlerin İçinde Nüfuz Eder”, *Seçme Yazılar 4. İktidarın Gözü içinde*, yay. haz. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 106-116.

Foucault, Michel, “Cinsellik ve Siyaset”, *Seçme Yazılar 4. İktidarın Gözü içinde*, yay. haz. Ferda Keskin, Ayrıntı Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2007, s. 234- 245.

Jayawardena, Kumari, *Feminism and Nationalism in the Third World*, Londra: Zed Books, 1986.

Kadıoğlu, Ayşe, “Cinselliğin İnkarı: Büyük Toplumsal Projelerin Nesnesi Olarak Türk Kadınları”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*. İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 89- 100.

Kandiyoti, Deniz, *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar: Kimlikler ve Toplumsal Dönüşümler*, çev. Aksu Bora, Fevziye Sayılan, Şirin Tekeli, Hüseyin Tapınc, Ferhunde Özbay, Metis Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2011.

Moralı, Seniha Sami, “Latife Bekir Çeyrekbaşı ve Türk Kadın Birliği”, *Hayat Tarih Mecmusa*, 1969, s.75.

Nagel, Joane, “Erkeklik ve Milliyetçilik: Ulusun İnşasında Toplumsal Cinsiyet ve Cinsellik”, *Vatan Millet Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, çev. Aksu Bora, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2011, s. 65-101.

Saigol, Rubina, “Militarizasyon, Ulus ve Toplumsal Cinsiyet: Şiddetli Çatışma Alanları Olarak Kadın Bedenleri”, *Vatan Millet Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, çev. Tansel Güney, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2011, s. 227- 259.

Sancar, Serpil, *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti/ Erkekler Devlet, Kadınlar Aile Kurar*, İletişim Yayınları İstanbul, 2012.

Şerifsoy, Selda, “Aile ve Kemalist Modernizasyon Projesi, 1928-1950”, *Vatan Millet Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2011, s. 167-200.

Toprak, Zafer, “Cumhuriyet Halk Fırkasından Önce Kurulan Parti: Kadınlar Halk Fırkası”, *Tarih ve Toplum*, 1988, Mart, 9(51), s. 30-31.

Tuncay, Mete, “Kadınlar Halk Fırkası” *Tarih ve Toplum*, 1989, 11(62), 46.

Toska, Zehra “Cumhuriyet’in Kadın İdeali: Eşiği Aşanlar ve Aşamayanlar”, *75 Yılda Kadınlar ve Erkekler/Bilanço 98*. İşbankası ve Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 1998, s. 71-88.

Walby, Sylvia “Kadın ve Ulus”, *Vatan Millet Kadınlar*, der. Ayşe Gül Altınay, çev. Meltem Ağdukcı Gevrek, İletişim Yayınları, 4.Baskı, İstanbul, 2011, s.35- 63.

Yuval-Davis, Nira, *Cinsiyet ve Millet*, çev. Ayşin Bektaş, İletişim Yayınları, 3. Baskı, İstanbul, 2010.

Yaprak Zihnioğlu, “Kadınsız İnkılap: Nezihe Muhiddin, Kadınlar Halk Fırkası, Kadın Birliği”, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul, 2003.

Kadın Yolu/Türk Kadın Yolu Dergileri

Yeni Harflerle Kadın Yolu/ Türk Kadın Yolu (1925-1927), 2009, haz. Nevin Yurdsever Ateş, İstanbul: Kadın Eserleri Kütüphanesi ve Bilgi Merkezi Vakfı.

Nezihe Muhiddin, “Analık Vazifeleri / Çocuklarımızı Nasıl Büyütmeliyiz?”, *Kadın Yolu*, 16 Temmuz 1925, Sayı 1.

Hüseyin Rahmi, Kadın, *Kadın Yolu*, 16 Temmuz 1925, Sayı 1.

Nezihe Muhiddin, “Kadınlar ve Tayyare İânisi”, *Türk Kadın Yolu*, 30 Temmuz 1925, Sayı 3.

Hatice Refik, “Kadın-Valide”, *Türk Kadın Yolu*, 6 Ağustos 1925, Sayı 4.

Hatice Refik, “Kadın- Zevce”, *Türk Kadın Yolu*, 13 Ağustos 1925, Sayı 5.

Hatice Refik, “Ev İdaresinin Ehemmiyeti”, *Türk Kadın Yolu*, 20 Ağustos 1925, Sayı 6.

Enver Behnan, “Kasaba Kadını, Yörük Kadını”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Eylül 1925, Sayı 8.

Kandilli Kız Orta Mektebi Müdür-i sâniisi Emine, “Ev İdaresi İlmi”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Eylül 1925, Sayı 8.

Nezihe Muhiddin, “Gazimize Kavuşurken”, *Türk Kadın Yolu*, 1925, Sayı 9.

Dr. Cemal Zeki, “Kadınlığın Tek Günahı: Çocuk Düşürmek, Esbâbi ve Âkâbetleri”, *Türk Kadın Yolu*, 1 Şubat 1926, Sayı 14.

Dr. Cemal Zeki, “Çocuk Düşürmek Hakkındaki Maltus Nazariyesinin İflası”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Eylül 1926, Sayı 19.

Dr. Cemal Zeki, “Çocuk Düşüren veya Düşürtenlerin Cezası Bunlar Hakkındaki Takibât-ı Kanuniye”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Eylül 1926, Sayı 19.

Enver Behnan, “Aile Kadını, Süs Kadını”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Eylül 1926, Sayı 19.

Yaşar Nabi, “Bugünkü İctimaî ve Ahlakî Vaziyetimiz”, *Türk Kadın Yolu*, 1927, Sayı 26.

Aziz Hüdâî, “Yarıncı Harb Bugünkü Vazife”, *Türk Kadın Yolu*, 1927, Sayı 26.

M. Şevki, “Kadınlık ve Askerlik”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Şubat 1927, Sayı 27.

Dr. Cemal Zeki, “Grip ve Kadınlarımız”, *Türk Kadın Yolu*, 15 Şubat 1927, Sayı 27.

Dr. Cemal Zeki, “Kadına Hürmet”, *Türk Kadın Yolu*, 1 Ağustos 1927, Sayı 30.

